

„Egy könyvkiadás engem könnyen megakaszt”

Kisfaludy Sándor műveinek kiadása és terjesztése 1816-ban*

[B]átorkodom kérni, hogy ezen levelemnek vétele után mindgyárt alább jelentendő kívánságaim szerint a költségekről egy Überschlagot csinálni és nekem azt megküldeni ne terhelhetnék, hogy én azután Uraságodnak a pénz vagy megküldhessem vagy assignálhassam Budán.

A munkácskára nézve ezek volnának kívánságaim:

1° A munkából nyomtattassék 3000 exemplár, 1000 író papirosra, kétezer pedig csak nyomtató papirosra.

2° A formátumja olyan legyen, mint a Himfyé és a Regéké, nagy tizenkettedrét, hogy zsebkönyvecske lehessen. [...]

3° A betűk valamivel nagyobbak legyenek, mintsem a Himfyé. A kézírásban elhúzott szavak, mondatok fekvő betűkkel különböztessenek meg a többitől.

[...] Az exemplároknak árát a költségekhez képest majd meghatározzuk.¹

Uj esztendői ajándékul meg küldöm a' Számadást Himfy', Regék', és Hunyady Janos' Nyomatványirúl, azokból bé vett, vagy azokra ki adott pénzekeirül annak tellyes voltaképpen, a' mint nálom meg vagyon, hogy Barátom Uram lássa egész állapotunkat, [...] a' Himfy és Regék árából közel 500 ft kint hever, de biztos helyeken [...].²

Könnyedén rekonstruálhatnánk a történetet, ha a budai nyomda kurátorától, Sággy Ferencről idézett részlet válaszevel lenne Kisfaludy Sándor 1809-es levelére. Kettejük levelezésének sorsa azonban ennél mostohább; 1809-ből Kisfaludy

* A tanulmány előadás-változata elhangzott Kolozsváron, a 2010. augusztus 26–27. között rendezett Határátlépések – A doktoriskolák III. nemzetközi konferenciáján.

¹ Kisfaludy Sándor Sággy Ferencnek, Sümeg, 1809. február 26. = *Kisfaludy Sándor és az insurrectio*, közléteszi GÁRDONYI Albert, ItK 1933, 92.

² Sággy Ferenc Kisfaludy Sándornak, Buda, 1817. január 1. = MTAK Mikrofilmár, 4151/I. B, régi jelzet: MTAK Kt. K 377/88.

Sághyhoz írott levelei maradtak fenn,³ az 1817–1824 közötti időszakból pedig Sághy (válasz)levelei és számadásai.⁴ Az 1806-ban kezdődött együttműködésüket tehát úgy lehetne összefoglalni, hogy a *Hazaifüüi szözat a magyar nemességhez* című röpirat kiadástörténetét Kisfaludy, a *Hunyady János*, az 1813-as *Himfy és Regék* (itt utánnomásról van szó) és az 1824-es *Gyula szerelme* sajtó alá rendezését pedig Sághy leveleiből ismerjük.

Kisfaludy levele a 19. század eleji magyarországi könyvkiadás tipikus történeteként olvasható – a Sághyhoz szóló fennmaradt levelek többsége a részlethez hasonló séma szerint íródott. A munkára való felkérés után a szerzők először a költségek összeírását kérték, majd azokat a tipográfiai igényeket ismertették, amelyeket művük nyomtatásakor szem előtt kívántak tartatni.⁵ A levél jó példa arra a szerzői–kiadói viszonyrendszert az egyik fél nézőpontjából bemutató forrástípusra is, amelyet kiadástörténeti adalékként legtöbbször idézhetünk. A kiadókhoz címzett levelek tematikai állandósága ugyan lehetővé teszi, hogy az edíció kezdeti fázisát megismerjük belőlük, a folyamat reprodukálásához azonban nem elegendők. Sághy kiadói jogköréről például a Kisfaludy diktálta nyomtatási paraméterek ismeretében csak annyit tudunk meg, hogy a könyv megjelentetésének materiális ügyeiről még nem önállóan, hanem a kiadást saját pénzéből finanszírozó szerzővel együtt dönthetett. Látható, hogy itt nem az a letisztult, nyugat-európai példák által statuált médiatörténeti modell rajzolódik ki, ahol a kiadó függetlenül magától a szerzőtől, üzleti alapon, önállóan irányítja az edíciót.⁶ (Ezzel összefüggően, hogy a kiadásra szánt műveknél az értékes és eladható kategória ritkán esett egybe,⁷ és a szépirodalmi művek kiadása a század elején nem tekinthető rentábilisnak.) A 19. század eleji Magyarországon a kiadó többnyire még nem finanszírozója, csak lebonyolítója a kiadásnak. Szerepe kettős: nyomdatulajdonos (nyomdász) és kiadó egyszerre. Ő intézi a költségvetést, megszervezi a nyomdai munkálatokat

³ Kisfaludy Sándor és... 92–95.

⁴ MTAK Mikrofilmtár, 4151/I. B. régi jelzet: MTAK Kt. K 377/87–112, 65 főlíó és OSzK Kt. Levelestár, Sághy Ferenc Kisfaludy Sándorhoz, 7 főlíó. Az MTAK Kézirattárában található levelek ma már mikrofilmen kutathatók, így a továbbiakban csak a mikrofilmtári jelzetre hivatkozom. Az 1816. február 21., április 6., április 8-án kelt leveleknek az MTAK Kézirattárában másolata található, a három eredeti az OSzK Kt. Levelestárában van. Ha ezeket idézem, akkor az eredeti változatokra hivatkozom.

⁵ Ez figyelhető meg például Batsányi János Sághy Ferencnek írt levelében is. Vö. Batsányi János Sághy Ferencnek(?), Linz, 1835. január 27. = *Bacsányi János kiadatlan levele*, közli KULCSÁR Adorján, It 1945, 49. Sághy 1835. február 4-én Batsányinak írt levele alátámasztja Kulcsár feltételezését, a levelet Batsányi valóban Saghynak címezte.

⁶ A kiadó szerepéről lásd: FrÉdÉRIC BARBIÉ – Catherine BERTHO LAVENIR, *A média története. Diderot-tól az internetig*, ford. BALÁZS Péter, Osiris, Budapest, 2004, 303.

⁷ SZAJBÉLY Mihály, *Könyv- és lapkiadás a felvilágosodás idején és a reformkorban = A magyar irodalom története*, II., szerk. SZEGEDY-MASZÁR Mihály – VERES András, Gondolat, Budapest, 2007, 77.

és a terjesztést. Az írói levelezésekben a kiadási folyamat története itt legtöbbször megszakad. Nem tudjuk, hogy mennyibe került a nyomtatás, a kiadó eleget tett-e a szerzői elvárásoknak, és hogyan irányította a mű terjesztését. Sággy Ferenc Kisfaludy Sándorhoz írott levelei és számadásai viszont a kiadó nézőpontját is bemutatva éppen ezeket a hézagokat pótolhatják.⁸

A levelek közül nyomtatásban az a néhány ismeretes, amelyeket Dorner Kálmán 1880-ban a Magyarország és a Nagyvilágban⁹ és Gálos Rezső 1934-ben az Irodalomtörténeti Közlemények adattárában közzétett.¹⁰ Ezt egészíti ki az MTAK Kézirattárában, a Kisfaludy Társaság kolligátumában fellelhető iratcsomó, amely huszonnégy, 1817–1824 között keletkezett Sággy-levelet tartalmaz. Ebből három (1816. november 21., 1817. január 1., 1818. március 5.) megegyezik azokkal, amelyeket Gálos publikált. Ő azonban, saját esztétikai nézeteit legitimálva, kizárólag az 1810-es években zajló irodalomtörténeti viták adalékaként tekintett a levelekre, amit forrásközlésének módszere is mutat. Sággy sorait negligálva – „Uj esztendői ajándékul meg küldöm a’ Számadást”¹¹ – megbontotta a korpusz egységét, kiemelte a leveleket eredeti kontextusukból, és nem közölte a hozzájuk csatolt számadásokat (nem valószínű, hogy a forrásközlés időszakában ezek lappangtak volna, mert a kéziratot már akkor is a Kisfaludy Társaság iratai között tartották számon).

Most tehát azt nézem meg, amit Gálos figyelmen kívül hagyott: az 1817-ben és 1818-ban írt Sággy-levelek és -számadások alapján a *Hunyady János*, a *Himfy* és a *Regék* kiadástörténeti folyamatát.

„Valami Sággy”

Amikor 1815-ben Kölcsey Ferenc Kazinczyhoz írott levelében „valami Sággy”¹²-ként említi Sággy Ferencet, akkor válaszlevelében Kazinczy így informál róla: „Ez az ember Téli Takácsnak a’ tubája.”¹³ Szinnyei József Sággyról írt szócikkében¹⁴

⁸ A nyomtatási folyamatra koncentráltan hasonlóan jó forrásanyagot jelentenek Sággy Ferenc 1835-ben Batsányi Jánoshoz írt levelei. Vö. MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4° 152. Ezeket főbb vonalakban Keresztury Dezső és Tarnai Andor ismertette. Vö. BATSÁNYI János *Versék*, I., s. a. r. KERESZTURY Dezső – TARNAI Andor, Akadémiai, Budapest, 1953, 265–268.

⁹ DORNER Kálmán, *Kisfaludy Sándor kiadatlan levelezéséből 1–2.*, Magyarország és a Nagyvilág 1880, 538., 602.

¹⁰ *Sággy Ferenc levelei Kisfaludy Sándorhoz*, közléteszi GÁLOS Rezső, ItK 1934, 279–282.

¹¹ Sággy Ferenc Kisfaludy Sándornak, Buda, 1817. január 1. = MTAK Mikrofilmtár, 4151/I. B.

¹² Kölcsey Ferenc Kazinczy Ferencnek, Nagykároly, 1815. május 30. = KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés*, I., 1808–1818, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Universitas, Budapest, 2005, 381. (A továbbiakban: KFMM Lev. I.)

¹³ Kazinczy Ferenc Kölcsey Ferencnek, Szépalom, 1815. június 2[–3]. = KFMM Lev. I, 385.

¹⁴ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, XII., Hornyánszky Viktor, Budapest, 1908, 21–22.

a Kazinczy-levelezést adja meg forrásként és hivatkozásként, abból azonban csak azt tudjuk, hogy az ortológus táborhoz tartozott és a budai nyomda kurátora volt. A Szinnyei-féle rövid életrajzi portrét (az egyetem írnoka, majd a budai nyomda kurátora; levelezett Kazinczy Ferencsel és Batsányi Jánossal; színműveket írt és fordított) 1934-ben Gálos Rezső próbálta bővíteni,¹⁵ újabban pedig Benkő Loránd foglalkozott Sággyal.¹⁶ Míg Szinnyei a sági és csukárpakai Sággy-család leszármazottjának tartja Sággy Ferencet, és 1827-ben a *Tudományos Gyűjteményben* is ez olvasható („meghalt Sággy Sándor Úr, a’ Törvényes Királyi Tábla ’hites Jegyzője. T. T. Sággy ’s Csuka Pakai [sic!] Sággy Ferentz Urnak, a’ Magyar Királyi Univerzitás Könyvnyomtató Intézetében érdemes Tisztartónak és Perceptornak egyetlen egy fia”),¹⁷ addig Gálos arra hivatkozva, hogy Kisfaludy földijének nevezi, a Zala megyei Sággyak¹⁸ közé sorolja.¹⁹ A 2001-ben megjelent *Nagypaka, Kispaka és Csukárpaka lakosságának múltja* című helytörténeti munka sem Szinnyei közlését támasztja alá. Itt ugyanis részletesen, a 16. századtól a 19. század második feléig közlik a csukárpakai Sággy-család családfáját, és bár ott több Sággy Ferenc is szerepel, a születési dátumok alapján egyikük sem azonosítható a nyomdász Sággy Ferencsel.²⁰ Márki Sándor ellentmondásba kerül, amikor *Kresznerics Ferenc Leveleskönyvében* idézi Sággy levelének Zala megyei származására utaló részletét – „Ujság minálunk (a zalai Misefán)” –, egy lábjegyzetben pedig sági és csukárpallai [sic!] Sággy Ferencet ír.²¹ Benkő ugyanerre a levélrészletre hivatkozva Zala megyeinek véli Sággyt.²² Ez a hipotézis tűnik valószínűbbnek, de további adatokkal egyelőre nem támasztható alá.

Születésének pontos dátuma ismeretlen, annyi tudható, hogy ott van a pozsonyi kispapok között, és 1785-ben Kresznerics Ferenc, Döme Károly, Fejér György, Juranits László, Kultsár István, Takáts József, Bertits Ferenc, Csergits Simon, Tumpacher József és Horváth János mellett alapító tagja az irodalmi diáktársaságnak.²³

¹⁵ *Sággy Ferenc levelei...*, 279.

¹⁶ Benkő elsősorban Sággy nyomdai tevékenységéről és a nyelvújítási vitákban betöltött szerepéről ír. Vö. BENKŐ Loránd, *Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében*, Akadémiai, Budapest, 1982, 49–79.

¹⁷ *Tudományos Gyűjtemény* 1827/XI., 125.

¹⁸ Nagy Iván szerint a címerhasználat alapján a Sággy és a Csukár-Pakai Sággy család (Vas, Sopron, Pozsony megyei) nem rokona a Zala megyei Sággyaknak. Vö. NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, X., Ráth Mór, Pest, 1863, 6–7.

¹⁹ *Sággy Ferenc levelei...*, 279.

²⁰ FEDERMAYER Frederik – PRESINSZKY Lajos, *Nagypaka, Kispaka és Csukárpaka lakosságának múltja*, Fotos, Somorja, 2001, 127–131.

²¹ Dr. MÁRKI Sándor, *Kresznerics Ferenc Leveleskönyve*, Szent-István-Társulat Tud. és Irod. Osztálya, Budapest, 1914, 5.

²² BENKŐ, *I. m.*, 51.

²³ BODOLAY Géza, *Irodalmi diáktársaságok 1785–1848*, Akadémiai, Budapest, 1963, 751.

A felsoroltak közül Kultsár 1760-ban, Döme 1768-ban, a többiek 1764 és 1766 között születtek. Kultsár 1786-ban hagyta el Pozsonyt, Sághy viszont Kresznerics Ferencnek írt levele alapján 1790-ig, az intézmény megszűnéséig tartózkodhatott ott (1791-ben már Veszprémből ír).²⁴ Valószínűbb, hogy a pozsonyi iskolát szintén 1790-ben elhagyó Kresznericssel és Dömével közel egyidős. Ezt tovább pontosíthatjuk Batsányihoz 1835. április 14-én írt leveléből, amikor személyes találkozásuk tervéről ír: „a’ Te[kin]t[e]tes Urral öszvejöhetnénk, és személyesen is megtisztelhetném, kit szivemben mindétig tiszteltem. De alig reménylen, hogy ez Májusban vagy Juniusban meg történhessen, mivel ekkor némelly gazdaságbéli Elintézéseim vagynak egy Grófnénak Jószágaiban, kinek Meghatalmazottya vagyok. – Azonban mihelyst tölem kitelhetik, el nem fogom mulasztani, reménylven, hogy a’ jó Isten mind a’ Te[kin]t[e]tes Úr életének, mind az enyimnek is, ki már 70 felé járok, meg fog még eggynehány esztendőig kegyelmezni.”²⁵ Születése így hozzávetőlegesen 1766 és 1768 közé tehető.²⁶

Ehhez a körhöz tartozhatott Kisfaludy Sándor is, aki tizenhat évesen, 1788-ban ment Pozsonyba tanulni.²⁷ Feltehetően itt ismerkedett meg Sághyval, noha Kisfaludy pozsonyi ismeretségi köréből Fenyő István csak Döme Károlyt és Fejér Györgyöt említi.²⁸ A régi barátságot az is alátámaszthatja, hogy Sághy jól ismeri a költő testvéreit. „Talán fel jön Bódi [Kisfaludy Boldizsár], és az által, ha előbb nem akadna alkalmatosságom, el fogom küldeni”; „János [Kisfaludy János] Öcsét Barátom Uramnak a’ Nádor maga mellé vette, sokan azt gondolván, hogy Barátom Uram légyen az, kik csak a’ Személy látás után tették meg a’ különbséget.”²⁹

Sághy életének további adatai *Kresznerics Ferenc Leveleskönyvéből* rekonstruálhatók. Benkő ugyanezen az úton indult, de mivel többször tényként közöl olyan adatokat, amelyeket a levelezésből csak feltételezni lehet, úgy vélem, érdemes újra végignézni a Sághyról tudható életrajzi mozzanatokat. 1791-ben Veszprémben kispap; 1792-ben már Budán tartózkodik, lehet, hogy a pesti egyetem hallgatója.³⁰ Innentől levelei sorra érkeznek Kresznericshez, de ezekből Márki csak a napóleoni háborúra és a jakobinus mozgalomra vonatkozó részeket ismertette, a vélhetően közölt személyes információkból alig idéz. Rákos János, egykori pozsonyi iskolatársuk Kresznericshez szóló leveléből értesülünk arról, hogy Sághy 1795-ben házitanító. „Sághy Ferkónak szerencséje akadt, mert bizonyos Szláv consiliariusné

²⁴ MÁRKI, I. m., 7.

²⁵ Sághy Ferenc Batsányi Jánosnak, Buda, 1835. április 14. = MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4° 152.

²⁶ Az *Új Magyar Életrajzi Lexikon* szócikke is az 1760-as évekre datálja születését. Vö. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, VI., főszerk. MÁRKÓ László, Magyar Könyvklub, Budapest, 2004, 893.

²⁷ FENYŐ István, *Kisfaludy Sándor*, Akadémiai, Budapest, 1961, 15.

²⁸ *Uo.*, 18–19.

²⁹ Sághy Ferenc Kisfaludy Sándornak, Buda, 1816. november 21. = MTAK Mikrofilmtár, 4151/I. B.

³⁰ MÁRKI, I. m., 7–9.

özvegy asszonyságnál vagy az úrfiak mellett instructorságban.”³¹ 1796-ban utazást tesz a Bánságban, jár Nagyváradon, majd 1797-től újra Pesten van, a pesti egyetem írnoke lesz („a mostani hadi segítségből az univerzításra is háromlott elegendő. Nekem, kinek csak 300 forint a fizetésem, kell 28 forint 30 krt fizetni”).³² Aztán 1804. augusztus 3-án megkapja a budai várban lévő egyetemi nyomda gondnoki állását évi 900 forintos fizetéssel.³³ Hatásköre nem volt pontosan meghatározva, jó üzleti érzékkel rendelkezett, elsődleges feladatának a tipográfia anyagi helyzetének stabilizálását tekintette.³⁴ A nyomdatörténeti szakirodalomból tudjuk, hogy Sághyt az 1810-es évektől feljelentő levelekben különféle visszaélésekkel vádolták, és a Helytartótanács vizsgálatot rendelt el ellene. 1819-ben felfüggesztették, de mivel minden vádpontban tisztázta magát, 1821-ben visszahelyezték hivatalába.³⁵ Az állást 1838-ig töltötte be. Gálos Rezső szerint: „Akkor eltűnt. Meghalt-e, hazament-e szülőföldjére, nem tudjuk.”³⁶ A Királyi Egyetemi Nyomda iratanyaga szerint Sághyt 1838 tavaszán betegsége miatt szabadságot kaptak, ő pedig „elhagyta a várost, anélkül, hogy tartózkodási helyét bejelentette volna.”³⁷ Életének további adatai valóban ismeretlenek, de 1838-ban valószínűleg *lemondatták* az egyetemi nyomda gondnoki állásáról, ugyanis 1835-ben és 1837-ben a Magyar Kancellária előterjesztése alapján hanyagsággal és visszaéléssel vádolták.³⁸ A nyomdatörténeti szakirodalom erről az esetről nem tud, és az egyetemi nyomda iratait átnéző Benkő sem.

A Hunyady kiadása és terjesztése

A *Hunyady* cenzorhoz benyújtott kéziratán 1814. október 2-a szerepel engedélyezési dátunként;³⁹ a nyomdai munkálatok 1815. január 30. és 1816. április 26. kö-

³¹ Idézi: *Uo.*, 24.

³² Idézi: *Uo.*, 25.

³³ *Uo.*, 32.

³⁴ KÁFER István, *Az Egyetemi Nyomda négy száz éve [1577–1977]*, Magyar Helikon, Budapest, 1977, 119–121.

³⁵ KÁFER, I. m., 69.; IVÁNYI Béla – GÁRDONYI Albert – CZAKÓ Elemér, *A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története 1577–1927*, A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1927, 130–131. Az esetről lásd még: Verseghy Ferenc Horváth Jánosnak, Buda, 1820. november 12. = Dr. HORVÁTH Konstantin, *Az „Egyházi értekezések és tudósítások” története*, Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém, 1937, 86.

³⁶ *Sághy Ferenc levelei...*, 279.

³⁷ Idézi: IVÁNYI–GÁRDONYI–CZAKÓ, I. m., 132.

³⁸ Az ide vonatkozó iratokat lásd: ÖStA HHStA Kabinettsarchiv Staatsrat 1835: 5126; 1837: 1274, 1839: 2216.

³⁹ A cenzúrapéldányt lásd: OSzK Kt., Fol. Hung. 150. 1–123.

zött folytak. Sággy leveleiből kiderül, hogy a nyomtatás során többször értekeztek Kisfaludyval technikai dolgokról, igaz, Kisfaludy válaszlevelei híján kétoldalú kommunikációjukat nem ismerjük. Szerzői igényeire csak az 1809-ben Ságghynak írt leveleiből következtethetünk.⁴⁰ Ott részletes tipográfiai leírást közölt, meghatározta, hogy milyen papíron, milyen betűtípussal, milyen formában készüljön műve. Együtt dönthettek a *Hunyady* 2500-as példányszámáról is, viszont a dráma terjesztésének módját és ütemét már egyedül Ságghy határozta meg.

A kimutatásból pontosan követhető a kiadás menete,⁴¹ ennek részleteit táblázatban közlöm. A kiadvány elején található, Hunyadi Jánost ábrázoló metszetet Bécsben készítették, és ott nyomtatták a 2500 példányban készülő mű minden darabjának képét is. A szöveg nyomtatására a budai nyomdában került sor.

1815. január 30.	A' Censornak, ki hamar által nézte a' Kézírást, és minden nehézség nélkül meg engedte a' Nyomatatást, ajándékul adtam	20 ft
1815. július 4.	Perger 'Sigmund Bécsi Rajzolóknak a' Hunyady János' lerajzolásáért fizettem	100 ft
1815. július 28.	54 Risma Velin papirosért a nyomtatásra 40 ftjával 1½ Risma Basler Velinért a szebb exemplarok nyomtatására 96 ft	2160 ft 144 ft
1815. november 30.	Hunyady Képének kimetszéséért Höfel Balás Rézmetszőnek Bécsben fizettem Itt Budán Karacs Urnak a' Vers, és Betük etc. reáimetszéséért	200 ft 25 ft
1816. március 12.	a' Nyomatató Legényeknek, hogy tisztán ki nyomtatták, az ígéret szerint minden árkustúl 1 ft ajándékot meg adtam	20 ft
1816. március 15.	1½ Risma más Basler Velinért a' Képekhez kisebb formában 78 ft	177 ft
1816. április 12.	2500 Képeknek Kinyomatásáért Bécsben 100 a 12f	300 ft
1816. április 12.	a' Delisáncznak két izbéli lehozásáért a' Képeknek a' Harminczad, Verschlagok, pakkolás, és Levelezés Költségei	16 ft 50 xr 18 ft 30 xr
1816. április 25.	Két Verschlagért, mellyben Döbrentei Urhoz Erdélybe küldöttem 136 exemp. a' Delisáncznak leviteléért Erdélybe a két Recepisse szerint fizettem	6 ft 46 ft 12 xr
1816. április 26.	Annak, ki a' hibákat meg igazgatta, és bele nyomta kézzel, fáradtsága jutalmául ígertem és adtam	50 ft

⁴⁰ Kisfaludy Sándor Ságghy Ferencnek, Sümeg, 1809. február 26. = *Kisfaludy Sándor és...*, 92.

⁴¹ Ságghy Ferenc Kisfaludy Sándornak, Buda, 1817. január 1., Számadás = MTAK Mikrofilmtár, 4151/I. B. A *Hunyady* kiadásának ismertetésekor, ha nem jelzem másképp, az adatok végig ebből a forrásból származnak.

A számadás és a levelek alapján nehéz rekonstruálni azt az időszakot, amely a nyomtatási folyamat és a terjesztés között eltelt, némi szervezetlenség viszont érezhető. Sággy 1815. július 28-án megvásárolja a 2500 példányhoz szükséges papírmennyiséget (a táblázatból és Sággy kiadási listájából látható, hogy ezt kifejezetten a *Hunyady* miatt rendelte), de a Kisfaludy Sándorhoz írt leveleinek datálása szerint a terjesztőkkel csak ezután veszi fel a kapcsolatot. Döbrentei Gáborral például, ha a posta több hónapos járási idejét is beszámítjuk, leghamarabb 1816 eleje körül levelezhet ez ügyben, hiszen Kisfaludyt 1816. április 6-án értesíti arról, hogy Döbrentei részt vesz a forgalmazásban.⁴² Ezt maga Döbrentei Kazinczyhoz írt tudósításának időpontja is megerősíti, hiszen ő 1816. április 10-én számol be arról, hogy Sággy felkérte a *Hunyady* terjesztésére.⁴³ Ebből úgy tűnik, Sággy nem mérte fel előre a lehetséges prenumeránsok számát. A feltűnően magas példányszám tehát a fogyasztói igények felől nem magyarázható, ezért a termékinnováció esetlegességével kell inkább számolnunk.

Sággy vezetése alatt az egyetemi nyomdában végbemennek azok az eljárásbeli újítások, amelyek a modern nyomdaipar kialakulásának előfeltételei. Megvalósul a munkafolyamat racionalizálása, a munkavégzés funkciók szerinti tagolódása pedig megteremtí a foglalkoztatott munkások közötti hierarchikus rendet.⁴⁴ 1822-ben a nyomda körülbelül százötven embert alkalmazott, közöttük harmincegy szedőt, negyvenkét nyomtatót, tizenkilenc betűöntőt és három korrektort.⁴⁵ Amikor a technikai újítások után megkezdődik a tömegtermelésre való fokozatos átállás, akkor a kiadónak igazodnia kell ugyan a felvevőpiac igényeihez, viszont a drágább termelési költségek miatt az egy könyvre jutó kiadásokat csak úgy tudja equalizálni, ha növeli a példányszámot.⁴⁶ Ez a korreláció talán magyarázat lehet a *Hunyady* 2500 példányban történő megjelentetésének. Hiszen a *Himfy* és a *Regék* sikere, Kisfaludy írói népszerűsége ellenére is meglepően magas ez a példányszám. De az adat a kor magyarországi kiadói gyakorlatába sem illeszkedik. Trattner János Tamás 1818-ban 300 előfizetőt tartott szükségesnek ahhoz, hogy a kiadási költség megtérüljön. „[H]a minden jól kidolgozott Munkára csak 300 Előfizető

⁴² Sággy Ferenc Kisfaludy Sándornak, Buda, 1816. április 6. = OSZK Kt. Levelestár, Sággy Ferenc Kisfaludy Sándorhoz.

⁴³ Döbrentei Gábor Kazinczy Ferencnek, 1816. április 10. = KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, közzéteszi Dr. VÁCZY János, MTA, Budapest, I–XXI., 1890–1911, XVI., 118.; KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, XXII., közzéteszi HARSÁNYI István, MTA, Budapest, 1927.; KAZINCZY Ferenc *Levelezése*. 1927 óta előkerült, és kötetbe nem foglalt levelek gyűjteménye, XXIII., közzéteszi BERLÁSZ Jenő – BUSA Margit – Cs. GÁRDONYI Klára – FÜLÖP Géza, Akadémiai, Budapest, 1960. (A továbbiakban: KazLev.)

⁴⁴ A nyomdaüzem modernizálásáról lásd: Frédéric BARBIER, *A könyv története*, ford. BALÁZS Péter, Osiris, Budapest, 2006, 290–300.

⁴⁵ NOVÁK László, *A nyomdászat története, V., 1801–1867*, Világosság Nyomda, Budapest, 1928, 254.

⁴⁶ BARBIER, *A könyv története*, 313.

találkozna, az Irónak akkor nem kellene tulajdon pénzét kiadni és kotzkára vetni”.⁴⁷ Bisztray Gyula kutatásai is Trattner szavait igazolják. A szépirodalmi művek példányátalaga 1796 és 1844 között 150 és 600 közé tehető, a kétezres példányszámot csak szótárak érik el. A Márton József-féle *Oskolai lexicon*ból 1816-ban 2568, az 1817-ben megjelent *Deák–magyar–német lexicon*ból pedig 1729 darabot nyomtak.⁴⁸ A mennyiségi tétel mellett a példányok minőségi eloszlása is inkonzekvensnek tűnik, a drámából 1300 velin és 1200 közönséges darabot adtak ki. A két kiadvány ára jelentősen különbözött, a velin darabja 8, míg a közönségesé 4 forintba került. Az ugyan nem derül ki, hogy Sággy milyen potenciális vevőkörre számított, de remélhette, hogy a velinpapirosokra is lesz kereslet, hiszen abból tiszteletpéldányt (a 42 tiszteletpéldányt kapók közül) csak az uralkodócsaládhoz tartozó előkelőségeknek (Palatinus és felesége, Ferenc herceg, a váci püspök) adott.

A számadás szerint 1816 áprilisától december 31-ig 310 velin és 1043 közönséges került a terjesztőkhöz. A maradék 1000 drámát (900 velin és 100 közönséges) pedig Virág Benedeknél helyezték el. A terjesztés kétféle stratégia mentén működött. Egyrészt támaszkodott a költőtársi-ismerősi viszonyra, másrészt üzleti kapcsolatokra, a könyvárosokra. A névlista egyéni közvetítői között irodalmárokat és irodalompártoló katolikus egyháziakat találunk.⁴⁹ Többségük a Dunántúlon terjesztette a művet. Az ország többi részében nemigen vállalkoztak a *Hunyady* árulására. Erdélyben ketten: Döbrentei Gábor és Ferenczy János; Miskolcon Stiberni Ferenc. A könyvárosok között a pestiek mellett (Eggenberger József, Hartleben Konrád Adolf) néhány vidéki tűnik fel: Csáthy György könyvkötő Debrecenből, Kilián György Sopronból, Kibling József könyvkötő Szegedről, Schöneck Jozsefa Pozsonyból, és ötven példány került még Zsoldos István könyvkötőhöz Szombathelyre.

Sággy a terjesztői körök szerint azt is meghatározta, hogy azok, akik pusztán anyagi hasznból vesznek részt a terjesztésben, mekkora részesedést kapjanak: „a compactoroknak, és Eladóknak, kivéven jó Barátinkat, leg alább 15 percentumot kell adnunk, mert ez már közönséges, és enélkül nem igen terjesztenék.”⁵⁰ Sőt megtudjuk, hogy ők további haszonszerzés érdekében azzal is visszaéltek, hogy a megszabott áron felül adták el a műveket: „A’ gondolatot, hogy a’ közönségeseket adgyuk 5, és a’ Velint 8 fl már régen forgattam eszembe, de már mínd lehetetlen megváltoztatni, mert közönséges nálom csekély vagyon, és azok, kiknél

⁴⁷ TRATTNER János Tamás, *Az Előfizetésnek módja, neme, czélja és haszna*, Tudományos Gyűjtemény 1818/X., 111.

⁴⁸ BISZTRAY Gyula, *A prenumeráció. Egy fejezet a magyar könyvkiadás és olvasóközönség történetéből* = *Uő. Könyvek között egy életen át*, Szépirodalmi, Budapest, 1976, 60.

⁴⁹ Köszönöm Völgyesi Orsolyának a kapcsolatháló esetleges bővítésére tett értékes javaslatait.

⁵⁰ Sággy Ferenc Kisfaludy Sándornak, Buda, 1816. április 6. = OSzK Kt. Levelestár, Sággy Ferenc Kisfaludy Sándorhoz.

Commissióban vagyon, azt fogják mondani, hogy már eladták, és így az erszényekbe teszik az 1 f. [...]. De az is kár, hogy az eladók nem elégedvén meg a' 15 percentummal, sokkal felebb adgyák el, mint az ára ki vagyon szabva! – A' ki egyszer 6–7 fr. meg ad érette, meg adgya a' 9 fr. is”.⁵¹

A legnagyobb példányszám eladására Eggenberger, a pesti könyvvarus vállalkozott, hozzá 40 velint és 340 közönséges papíron nyomott mű került. Hartleben 8 velint és 16 közönségest vett; Kilián Pestre 40, Sopronba 6 darabot rendelt. Csáthy 25 velint és 75 közönségest, Schönecker Jozsefa, aki valószínűleg Schönecker Károly pozsonyi könyvkötő családjához tartozott,⁵² 10 velint és 70 közönségest vásárolt. Külön csoportként kell kezelnünk a listán szereplő néhány katolikus méltóságot. Irodalompártolásuk saját írói mivoltukkal és talán feltételezhető, hogy a katolicizmussal, mint a dunántúli tábor szellemi hátterével hozható összefüggésbe. Hetvenöt példány került Vajky György préposthoz Veszprémbe, 35 Pálma Pálhoz, az egri érsek titkárához, 30 Villax Ferdinándhoz Székesfehérvárra (1813 és 1817 között a székesfehérvári gimnázium igazgatója) és 11 darab Tóth Mihály váci piaristához. A közvetítők közül Döbrentei 136, Takács József 120, Ferenczy 50 darabot vitt el. Döbrentei és Takács esetében a viszonylag magas példányszám kérése tapasztalt könyvterjesztői gyakorlatról és kiterjedt kapcsolathálóról árulkodik. Takács feltehetőleg Tét környékén és 1816-os főjegyzői kinevezése után Győrben terjesztette a drámát. Ferenczy Arad vármegyében vállalta a terjesztést. Ő egykori tanára, Kresznerics Ferenc révén és az 1800-as évek elején, a pesti egyetemi évei alatt Vitkovics Mihállyal és Virággal való megismerkedésekor kerülhetett személyes kapcsolatba Kisfaludyval és Sággyal. Az árusításban Kisfaludy Sándor is részt vett, minden bizonnyal Veszprém és Sümeg környékén.

Döbrentei terjesztői státusa sajtóságos az irodalompolitikailag egybehangzó elveket valló, Kisfaludy körül szerveződött kör mellett. Hiszen az összezőrdülések ellenére az ő irodalomszemlélete és esztétikája Kazinczyéhoz állt közelebb, és noha nem mindig mutatott feltétlen engedelmisséget iránta, kapcsolatuk egészen az 1820-as évek végéig – mikor már legfőbb hívei (Szemere Pál, Kölcsey Ferenc) is elpártoltak Kazinczytól – fennmaradt.⁵³ Az 1814-ben induló folyóiratával, az Erdélyi Muzéummal is a Kazinczy-körnek kedvezett, nyilvános fórumot teremtve írásaik számára. Döbrentei azzal is elkötelezte magát Kazinczy mellett, hogy módosításokkal ugyan, de szerkesztőként jóváhagyta Kazinczy *Himfy*ről írott recen-

⁵¹ Sággy Ferenc Kisfaludy Sándornak, Buda, 1816. november 21. = OSzK Kt. Levelestár, Sággy Ferenc Kisfaludy Sándorhoz.

⁵² Schönecker Károly könyvkötőt 1805-ben a budai nyomda pozsonyi főbizománnyosának nevezték ki. Vö. IVÁNYI–GÁRDONYI–CZAKÓ, I. m., 116.

⁵³ CSETRI Lajos, *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Akadémiai, Budapest, 1990, 294.

zióját.⁵⁴ Igaz, pártállása ellenére a Kisfaludyval való kapcsolatának normalizálására törekedett, és a jövőbeli eseményekből úgy tűnik, hogy a kritika után sem szakadt meg kapcsolatuk, időnként levelet is váltottak. Ugyanakkor annak a nyoma is megvan, hogy Kisfaludy a Himfy-recenzió után némi fenntartással viseltetett Döbrentei iránt is. „Ez [Döbrentei Gábor] panaszolkodik, hogy Barátom Uram nem felelt neki a’ Hunyady eránt, mintha az által jelentette volna haragját Ő reája is Kázinczy barátsága miatt.”⁵⁵ Sőt Kisfaludy nem is közvetlenül, hanem Ságghyn keresztül kérte fel Döbrenteit a terjesztésre. „Ságghy irt volt nekem Kisfaludy Hunyadija felől, hogy, Kisfaludy maga kéret engem, adnám-el itten béküldendő példányait.”⁵⁶ Noha Döbrentei már az 1814 eleji sümegi látogatásakor biztosíthatta a költőt drámája terjesztéséről, a várható erdélyi könyvvásárlók számáról akkor nem eshetett szó, mert mint Ságghy Kisfaludyhoz 1816. április 6-án írt leveléből kiderül, Ságghy és Döbrentei erről csak 1816-ban levelezett. „Debrönte [sic!] Gábor felelt Levelemlre, tellyes örömmel magára válolván a’ Hunyadynak eladását, mellyrül maga is fog Barátom Uramnak írni, hanem csak 100 exemplárt kíván előre, mert ugy mond ismérvén az Erdélyi Publicumot nem reményli, hogy 1000 exemplar el kellyen, és ha nagyon fog kelni, mindétig lehet utána küldeni.”⁵⁷ Döbrentei Ságghy szavaiból ítélve gyakorlott terjesztőként nyilatkozott, és az idézetből talán az is feltételezhető, hogy a nyomtatás megkezdésekor Ságghy és Kisfaludy nagyobb erdélyi felvevőpiacra számíthatott.

Nehéz lenne pontosan feltérképezni Döbrentei Erdélyben kialakított kapcsolatrendszerét, az viszont segítségünkre lehet, hogy az általa elvitt 136 példány 70 velin és 66 közönségesből állt. (Más terjesztőknél a velinpapírosok száma jóval alulmaradt a közönségesekhez képest.) Nem kizárt, hogy a gróf Gyulay család nevelőjeként Erdélyben tartózkodó Döbrentei a család előkelő rokoni-ismerősi körével kialakított kapcsolataiban bízva rendelte a velineket, és valószínűleg Ságghy is rá számított azok egyikeként, akik a drágább típust értékesíteni tudják, hiszen – mint Csetri Lajos írja – a „több nagy európai nyelven olvasó és beszélő, modern nevelési elvekkel és módszerekkel dolgozó ifjú nevelő hamarosan részese lett az erdélyi magyar felsőbb rétegek társasági életének”.⁵⁸ A Gyulay-család és Döbrentei kapcsolatáról Hász-Fehér Katalin elmondja, hogy Döbrentei „a Gyulay család rokonsági és ismeretségi körének köszönhetően kerül kapcsolatba a legrangosabb erdélyi főurakkal”, és az Erdélyi Muzéum kiadását „az erdélyi főnemesi támoga-

⁵⁴ Erdélyi Muzéum 1814. Első füzet, 72–89.

⁵⁵ Ságghy Ferenc Kisfaludy Sándornak, Buda, 1817. január 1. = MTAK Mikrofilmtár, 4151/I. B.

⁵⁶ Döbrentei Gábor Kazinczy Ferencnek, Kolozsvár, 1816. április 10. = KazLev XIV., 118.

⁵⁷ Ságghy Ferenc Kisfaludy Sándornak, Buda, 1816. április 6. = OSzK Kt. Levelestár, Ságghy Ferenc Kisfaludy Sándorhoz.

⁵⁸ CSETRI, *I. m.*, 296.

tások tették lehetővé”.⁵⁹ Ehhez némi támpontot adhat a folyóirat kolozsvári előfizetőinek listája.⁶⁰ Ott van az előfizetők között maga Döbrentei neveltje, Gróf Gyulay Lajos úrfi és édesanyja, Kácsándi Zsuzsanna, továbbá a Gyulay-család marosnémeti rokonsága (M. Némethi Gr. Gyulai István, Gr. Gyulai Katalin) és a Gyulayak andrásfalvi birtokának tiszttartója, Dózsa Farkas. A Gyulay-család rokoni-ismerősi köréből pedig neves grófi, bárói családok tagjai (Haller Gábor és János, Bethlen Ádám, Józika János, Wesselényi Miklós és édesanyja, Krasznai Cserey Helena, Bánffy László, Pál és Miklós).⁶¹

Döbrenteinél még egy terjesztői stratégiáról tudunk. A Sipos Pál református lelkeszel folytatott levelezéséből úgy tűnik, hogy lehettek olyan erdélyi ismerősei is, akiknek előzetes megbeszélés alapján automatikusan rendelt a Magyarországról érkező új kiadványokból. „Kisfaludy a maga Drámájából hozzám 130 példányt küldött. *Ime ezt számodra hoztam-le, de’ tegnap elfelejtettem általadni.* Ára 4 Rft. Majd Juliusban eligazítjuk.”⁶²

Döbrentei és Kisfaludy kapcsolattartásában pozicionális és territoriális szempontok is közrejátszhattak. Az egyéni terjesztők kapcsolatrendszere nemcsak az író-kiadó oldaláról érdekes, hanem a vásárló szempontjából is. Hiszen legtöbbjük tekintélyes pozíciót töltött be lakóhelyük közösségében, így egy-egy kiadvány terjesztésekor némi befolyással is bírtak. Kisfaludy a levelezésekből és az Erdélyi Múzeum előfizetőinek listájából tudhatott Döbrentei kiterjedt kapcsolathálójáról, és új művének terjesztéséhez szüksége volt erdélyi ismeretségére. Döbrenteit pedig a terjesztésben való részvételre az irodalompolitikai harcok közepette az Erdélyi Múzeum előfizetőinek megtartása (is) motiválhatta. Az 1815-ben még Kazinczy lelkes hívének számító Kölcsey Ferenc szavai is erről árulkodnak: „Valami Sággy azt írta Döbrenteinek, hogy a’ Himfy Recenziója miatt Negyvenen mondtok-le a’ Muzeum’ praenumerációjáról. Hozám írt levelében Döbrentei a’ Csokonai Recenziójáról beszél, s az újítások ellen. Azt veti hozá, ne gondoljam, hogy ezeket Sággy miatt írja. Azonban látszik hogy Döbrentei épen úgy fél mint Kis János. Én azt írárok neki, hogy ha gondolja, hogy Recenziójunk a’ Múzeumnak kárt tesznek, ne vegye-fél őket.”⁶³ A Döbrentei–Kazinczy-levelezésből az is kiderül, hogy Döbrentei Sággyval üzleti kapcsolatban is volt: „Nekem a’ betűk kifize-

⁵⁹ HÁSZ-FEHÉR Katalin. *Gyulay Lajos naplókönyvei* = GYULAY Lajos, *Lotty! – Fanny! (1867. január 21. – 1867. március 3.)*, szerk. LABÁDI Gergely, Szeged, 2008, 7.

⁶⁰ A neveket az Erdélyi Múzeumban feltüntetett helyesírás szerint közlöm. Erdélyi Múzeum 1814, Első füzet.

⁶¹ Erdélyi Múzeum 1814, Első füzet, 168–170.

⁶² Döbrentei Gábor Sipos Pálnak, Marosnémeti, 1816. június 7. = *Döbrentei Gábor levelei Sipos Pálhoz (1815–1816)*, közléteszi Dr. KRISTÓF György, Erdélyi Múzeum 1910, 104.

⁶³ Kölcsey Ferenc Kazinczy Ferencnek, Nagykároly, 1815. május 30. = KFMM Lev. I, 381.

tése dolgában volt vele közöm”, és Sággy megígérte Döbrenteinek, „hogy Munkákat fog szerezni a’ Muzéum számára”.⁶⁴

Az egyéni terjesztők alapján – talán Döbrenteit kivéve – egy azonos értékrendet képviselő, homogén kapcsolatháló figyelhető meg. Hiszen a katolikus egyházi személyek mellett egyéni közvetítőnek csak olyan jelentkezett, aki Kisfaludy és Sággy szűkebb ismerősi köréhez tartozott. Nyáry Krisztián a dunántúli tábor saját kánonképzési törekvéseit vizsgálva a „kirekesztés gesztusa”-ként értékeli egy hasonló esetet, amikor Kazinczy fordításainak kilenc kötetére a Dunántúlról alig jelentkezett előfizető. Szerinte a nyelvújítási viták közepette a dunántúliak (beleértve a nagyrészt őket pártoló olvasóközönséget is) azzal próbálták meg távol tartani az ellentábor műveit, hogy nem vettek részt azok terjesztésében.⁶⁵ Talán ez az egyszeri és sarkított Kazinczy-példa általánosságban nem precedens értékű, ugyanakkor nem zárható ki, hogy a két tábor valamelyest szándékosan negligálta egymás műveit. Annyi bizonyos, hogy Kisfaludy esetében a terjesztők listája igazolni látszik, hogy az irodalompolitikai rivalizálásnak komoly szerep tulajdonítható a művek felvevőpiacának tekintetében.⁶⁶

1817-re vonatkozóan Sággy új számadást készített.⁶⁷ Továbbra is megmaradt a kapcsolatháló homogenitása, és egyéni közvetítőként bekapcsolódott az árusításba Ruszek József is. Újabb könyvadások is jelentkeztek, Schatten Ferenc könyvkötő Győről és Tóbi Gábor (feltehetően Tóbi János, siklósi könyvkötő rokona) Siklósról. A dráma sikertelenségét jelzi viszont, hogy 1817-ben többen visszamondták a terjesztést, és visszaküldték a megmaradt példányokat.⁶⁸ A Kisfaludy támogatóiból, híveiből álló belső kör nem tudott hatékony szerepet vállalni a terjesztésben, minimális mennyiségben és nehézkesen tudták eladni a könyvet. Kisfaludy végrendeletéből kiderül, hogy a mű még 1830-ra se kelt el.⁶⁹ A Heckenastal kötött szerződéséből pedig tudjuk, hogy a kiadás után húsz évvel, 1835-ben még 1134 darab volt belőle.⁷⁰

⁶⁴ Döbrentei Gábor Kazinczy Ferencnek, 1815. március 11. = KazLev XII., 448.

⁶⁵ NYÁRY Krisztián, *Tuladumiano Satyr*, Szépliteratúrai Ajándék 1995, 9.

⁶⁶ A forrásból kirajzolható terjesztési stratégia csak a kiadó-terjesztő kapcsolatáról ad ismereteket, a terjesztők kapcsolathálójáról nem közöl adatokat. Ezért természetesen nem lehet kizárni, hogy a *Hunyadynak* a Tiszántúlon ne lehettek volna előfizetői.

⁶⁷ Sággy Ferenc Kisfaludy Sándornak, Buda, 1818. február 28. = MTAK Mikrofilmtár, 4151/I. B.

⁶⁸ Sággy Ferenc Kisfaludy Sándornak, Buda, 1816. április 6. = OSzK Kt. Levelestár, Sággy Ferenc Kisfaludy Sándorhoz.

⁶⁹ Kisfaludy Sándor végrendelete, Sümeg, 1830. december 7. = MTAK Mikrofilmtár, 4152/I. B. régi jelzet: MTAK Kt. K 379/35, 8. f.

⁷⁰ Kisfaludy Sándor szerződése Heckenast Gusztávval, Pest, 1835. július 10. = KISFALUDY Sándor *Minden munkái*, VIII., kiad. ANGYAL Dávid, Franklin-Társulat, Budapest, 1893, 697.

„Hunyadymnak közrebocsáttása
adósságba is kevert”

„[A’] nagy hasznot irígyli, melyt írásaim szereztek? – Én semmiről nem tudok. Sőt azt mondhatom, hogy Hunyadymnak közrebocsáttása adósságba is kevert: mert én most minorenni létemre (Atyám még él és éllyen), s utóbb is, hét testvérré oszolván Nemzetségem’ java, csak annyival bírok, a’ mennyivel egy becsületes nemes házat tengetni lehet. Egy bal csapás a’ gazdaságban, egy építés, egy könyvkiadás engem könnyen megakaszt.”⁷¹ Kisfaludy 1816-ban Ruszek apáthoz írott levelének passzusa Sággy számadásaival kiegészülve nemcsak a Kisfaludy-műveket kritizáló Kazinczynak szánt válaszként értelmezhető, hanem a 19. század elején a szépirodalmi műveket önköltségen kiadó szerzők általános panaszaként is olvasható. Ritka alkalom, hogy Kisfaludy egy baráti levélben jövedelméről és a gazdasági bevételéből finanszírozott irodalmi kiadásairól írjon. Olyannyira elzárkózott ettől, hogy még a negyvennégy évig (1800–1844) vezetett gazdasági naplójában sem utal arra, hogy műveinek kiadása mennyibe került és azt miből fedezte. Erről csak az 1830-ban kelt végrendeletéből értesülünk: „Az ezen könyvek’ eladásából békjövő pénzek is fordíttassanak adósságaimnak kifizetésére; annyival is inkább minthogy adósságaimnak feles része abból támadott, hogy kénytelen lévén Elmemíveimet kölcsön vett pénzekkel nyomtatattnom, költségem vagy igen lassan, vagy egészen soha sem került vissza, a’ kamatok pedig mindenkor elvesztek.”⁷² A részletesen vezetett napló szerint az 1810-es évek közepén (és korábban is) a saját pénzén kiadott műveiből befolyt jövedelmet nem tekintette irodalmi bevételnek, így pénztárkönyvében nincs nyoma a Sággy által említett jövedelemnek. Írói keresetéről csak az 1830-as évek közepén ad számot, amikor művei kiadási jogát Heckenast Gusztávnak eladta.⁷³

A *Hunyady* kiadásában Sággy Kisfaludy üzlettársa volt, a nyomdai költségek felét ő állta. Együttműködésüket Sággy levélben – „kettőnkre fel osztva (szegyenleném mocskosságomat, ha a haszonban, nem a’ költségekben is társ lenni kívánnék) nem lessz terhes. Közös minden Költségünk, minden bajunk: Amen.”⁷⁴ –, Kisfaludy végrendeletében rögzítette: „Hunyady Jánosom, és Regéim Sággy Ferencz

⁷¹ Kisfaludy Sándor Ruszek Józsefnek, Sümeg, 1816. június 3. = *Uo.*, 298.

⁷² Kisfaludy Sándor végrendelete, Sümeg, 1830. december 7. = MTAK Mikrofilmtár, 4152/I. B. régi jelzet: MTA Kt. K 379/35, 8. f.

⁷³ Erről lásd: *Kisfaludy Sándor levelei Heckenasthoz*, közli GÁLOS Rezső, ItK 1930, 218–221.; *KISFALUDY Minden munkái*, VIII., 696–699.

⁷⁴ Sággy Ferenc Kisfaludy Sándornak, Buda, 1816. április 8. = OSzK Kt. Levelestár, Sággy Ferenc Kisfaludy Sándorhoz. A levél másolata elérhető: MTAK Mikrofilmtár, 4151/I. B. (A másolatot készítő Dorner [Darnay] Kálmánnál a *mocskosság* helyett *méltóság* szerepel.)

Urral közös költségen nyomtattatván-ki. Közös ő-vele az ezekből bejövő pénz is, és engem csak annak fele illet.”⁷⁵

A dráma kiadása nyomdai, szállítási költségekkel együtt 3697 forint 52 krajcárba került. Ebből a velinpapírok 2160 és a rajzolás, metszés, képnymtatás 777 forintos ára mellett kisebb kiadásokról tudunk: a „nyomtató legényeknek, hogy tisztán ki nyomtatták az ígéret szerint” 20 forint járt, a korrektor 50 forintot kapott, és külön került feltüntetésre a vámpénz, a pakolás és a terjesztőkhöz eljuttatott példányok szállítási költsége. 1816 áprilisa és 1817 decembere között 303 velint (2727 forint) és 1193 közönséges példányt (4772 forint) küldtek szét. A számadás lezárásáig 1228 forint 6 krajcár érkezett be, amiből még a kiadási költség fele sem térült meg. Kisfaludynak a nyomtatást megelőző évben, 1814-ben évi bevétele 6131 forint 30 krajcár, kiadása 5482 forint volt; 1815-ben pedig kiadása (5977 forint) meghaladta bevételét (4450 forint 8 krajcár).⁷⁶ Az adatokból egyrészt kiderül, hogy nagyságrendileg milyen mértékben terhelte egy könyvkiadás; másrészt az is látszik, hogy egy középbirtokos, gazdaságát gondosan kézben tartó költő sem tudta minden esetben műveinek kiadását saját jövedelméből kifizetni.

A Regék és a Himfy terjesztői A könyvárusok hierarchiája

A *Himfy* és a *Regék* terjesztőinek lajstroma más típusú, üzleti alapú-célú kapcsolatrendszert mutat. A két mű terjesztését Sággy könyvárusokra bízta. A lista⁷⁷ a könyvárusok hierarchiájának hozzátvetőleges megállapítását és az eladott példányszámok megismerését kínálja. Ennek a stratégiának a választása talán anyagi okokkal és a két mű töretlen sikerével magyarázható. A *Himfy* és a *Regék* esetében már az első kiadásnak is sikere volt, így feltételezhető, hogy nem volt szükség az íróársak segítségére a munkák népszerűsítésében. Noha a prenumerációs rendszer kiépülése többé-kevésbé anyagi garanciát biztosított a szerzőnek és a kiadónak, a terjesztőtől összegyűjtött pénz beérkezése nehézkes volt, sokszor évekig eltartott, mire az elvitt példányokat eladták – így a kiadásra fordított összeg megtérülése hosszas várakozást vett igénybe. A könyvárusok viszont rögtön fizettek az elvitt példányokért. Igaz, óvatos vásárlónak bizonyultak, mert egy-egy alkalommal 2, maximum

⁷⁵ Kisfaludy Sándor végrendelete, Sümeg, 1830. december 7. = MTAK Mikrofilmtár, 4152/I. B. régi jelzet: MTAK Kt. K 379/35. 8. f.

⁷⁶ OSzK Kt., Fol. Hung. 1725. I. 12.

⁷⁷ Sággy Ferenc Kisfaludy Sándornak, Buda, 1817. január 1., Számadás a Himfy és Regéknek Nyomtatványiról és azokért bevett s belőle kiadott pénzekről 1813^{ak} Esztendőnek 30^{ak} Áprilisától egész 30^{ak} Decemberig 1816. = MTAK Mikrofilmtár, 4151/I. B.

6 példányt vettek. A garantáltabb anyagi megtérülés mellett könnyebbséget és kevesebb költséget jelentett az is, hogy csak esetenként kellett postai úton szétküldeni a könyveket. De a pusztán könyvvarusokra bízott terjesztés a befektetés sikerét is jelzi, hiszen a vállalkozás elbírta azt az anyagi kiesést, amelyet a kereskedők eladott példányok utáni jutaléka jelentett.⁷⁸

Magyarországon a prenumerációs rendszer⁷⁹ 18. század végi meghonosodásától egészen a 19. század végéig jelentek meg könyvterjesztői gyakorlattal foglalkozó írások. Az 1830-as évektől nőtt a tárgykörben megszólalók száma, más-más aspektusból ugyan, de nemcsak a kiadók és a szerzők kívánták elmondani véleményüket a rendszerről, hanem a könyvvarusok is. „[K]i töltheti be legjobban a szerző és árus közti igen nevezetes hézagot – mely a kiadóé vagy is a vállalóé, – a szerző é vagy a könyvvarus? Nézetem szerint a könyvvarus nem pedig a szerző, ennek köre úgy is tiszta elvont, szellemi levén, amazé gyakorlati és sok részben anyagi.”⁸⁰ A könyvvarusok kisebb-nagyobb sikerrel kapcsolódtak be a könyvkereskedelembé, de csoportjuk heterogenitása miatt (a könyvvarus legtöbbször nyomdász vagy könyvkötő is volt) harc folyt közöttük az egyes termékek árusításának privilégiumáért, és sokszor a kereskedés beindításakor a Helytartótanács akadékoskodása is nehézséget okozott.

A Váci utcában és közvetlen környezetében a 19. század elején öt könyvkereskedés működött. 1803-ban nyitott Hartleben Konrád Adolf, 1804-ben Eggenberger József (ez már a saját üzlete volt),⁸¹ ott volt az Egyetem téren a Kilián testvérek könyvesboltja, és nem messze Leyer József és Kiss István üzlete. A legnépszerűbbnek Eggenberger József számított, mert ő előfizetések gyűjtésére is hajlandó volt.⁸² A *Himfyből* és a *Regékből* tizenhét alkalommal (általában négy és hat példányt) vásárolt, így a három év alatt mindkettőből kilencvennyolc darabot vitt el. Eleinte 2–3 havonta, 1816-ban viszont előfordult, hogy havonta megvett 6–6-ot.⁸³ A Hartleben által elvitt 2–2 példány igazolja, hogy a század elején még nem volt felkapott könyvkereskedő és kiadó,⁸⁴ kiadói sikere az 1830-as évek közepétől

⁷⁸ Ez a század első felében ritkaságnak számított. Vö. SZAJBÉLY, I. m., 79.

⁷⁹ Erről lásd részletesen: BISZTRAY, I. m., 44–79.

⁸⁰ BENCZÜR József, *A magyar könyvkiadás*, Társalkodó (46) 1842. június 8., 181.

⁸¹ Eggenberger 1800-tól a nagy múltú Weingand és Köpff kereskedés tulajdonosa volt. 1805-ben a cég egyedüli névviseelője lett, és üzletét a Ferenciek terén nyitotta meg. Vö. GAZDA István, *Könyvkereskedők a régi Váci utcában a pesti könyvnyomtatás első száz évében*, Akadémiai, Budapest, 1988, 26.

⁸² WALDAPEL József, *Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből 1780–1830*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1935, 178.

⁸³ Először 1813. november 29-én vásárolt, majd 1814. február 7-én, május 4-én, június 17-én, szeptember 29-én, november 18-án és december 13-án. 1815-ben négy alkalommal: január 28., május 16., augusztus 29., november 17. 1816-ban: január 4., március 30., április 16., június 4., július 24., szeptember 10., november 9. Vö. MTAK Mikrofilmtár, 4151/I. B.

⁸⁴ GÁRDONYI Albert, *Régi pesti könyvkereskedők. (Ötödik közlemény)*, Magyar Könyvszemle, 1928, 63–65.

indult meg.⁸⁵ De a magyar nyelvű magas irodalom terjesztéséből való kimaradása azzal is magyarázható, hogy a századelőn a biztosabb haszon érdekében inkább német nyelvű kiadványokat terjesztett.⁸⁶ A Kiss István által rendelt 2–2 példány pedig tükrözi egy kezdő könyvkereskedés beindítását. Ifj. Kiss István 1816-ban nyitott önálló könyvkötészetet és könyvesboltot.⁸⁷

A kimutatás szerint 1813 és 1816 között a 741 darab *Himfy*ből 256-ot, a 351 *Regék*ből 255-öt adott el Ságghy. 1817-re a múlt évről megmaradt 485 *Himfy*ből 95 kelt el, a 96 *Regét* pedig mind eladták.⁸⁸ A könyvárusok nyeresége 25% volt. A Ságghy által napi lebontásban közölt adatokat (az érintett három évben dátum szerint külön feljegyezte egy-egy könyvárus vásárlását) összesítve közlöm.

KÖNYVÁRUS	HIMFY	REGÉK
Eggenberger József (Pest)	98	98
Csáthy György (Debrecen)	35	35
Schweiger András (Győr)	25	25
Kilián György (Pest, Sopron)	20	18
Lang Ádám (Székesfehérvár)	6	8
Hartleben Konrád Adolf (Pest)	7	7
ifj. Kiss István (Pest)	2	2
Gottlieb Károly (Pozsony)	2	2
Zsoldos István (Szombathely)	2	2
Guttman János (Erdély)	1	1
idegen könyvárusok	5	6
vásárosok	3	6

⁸⁵ GAZDA, I. m., 48–50.

⁸⁶ SZAJBÉLY, I. m., 78.

⁸⁷ GAZDA, I. m., 33.

⁸⁸ Ságghy Ferenc Kisfaludy Sándornak, Buda, 1818. február 28. = MTAK Mikrofilmtár, 4151/I. B.

A könyvárusok listája igazolja azt a tendenciát, hogy a 19. század első felében a könyvkereskedelem döntően német kézben volt.⁸⁹ Noha a táblázatból levonható némi konzekvencia kereskedésük sikeréről, azzal számolnunk kell, hogy többségük egyszerűen volt könyvkiadó is, így leginkább saját termékeiket árusították.

Számadás

Kisfaludy részéről Sággy választása a baráti-ismerősi viszony mellett gyakorlati szemponttal is magyarázható. Egyrészt a költő számított Sággy összeköttetései-re, tudatában volt annak, hogy a nyomdánál betöltött pozíciója révén a folyamat minden részletét intézni tudja; másrészt olyan kiadóra volt szüksége, aki financiálisan is részt vesz művei kiadásában. 1830-ban így összegezte munkakapcsolatukat: „Költségeimen kinyomtatattott, és még eladatlan heverő könyveim is szedettessenek össze, és adattassanak-el, ha lehet, általlyában Sággy Ferencz Úr, az Universtitás Typographiájának gondviselője tartozik ezekről számot adni, valaminthogy eddig való számadásai is meg fognak írásaim között találatni, mellyek útmutatásúl fognak szolgálni arra, mi vagyon még kezei között könyveimből.”⁹⁰

Sággy Ferenc számadásai nemcsak Kisfaludyhoz szolgálhatnak *útmutatásul*, hanem a 19. század eleji költői levelezésekből elszörtan ismert kiadói-terjesztői gyakorlat konkrét példáját is adhatják. A forrásból látható, hogy az 1810-es évek közepén már egyszerűen volt jelen a hagyományosnak tetsző, az egyéni terjesztők befolyására-tekintélyére-rábeszélő képességére támaszkodó könyvterjesztői stratégia és a könyvárusok egyre gördülékenyebb bekapcsolódása révén a piacorientáltság. A két terjesztői szerepkör között markáns differenciáltság érezhető. Egy új irodalmi mű terjesztése még nem nélkülözhetette az egyéni közvetítőket (főként irodalmárokat) segítségét, de egy többszöri kiadást megélt, vagyis népszerű, könnyen eladható kiadvány terjesztésében a domináns szerep már nem nekik, hanem a könyvárusoknak jutott. Biztosabb terjesztői körnek és a kiadás szempontjából rentábilisnak a hivatásos könyvárusok tekinthetők, mivel ők általában a kockázatot is vállalva nagyobb példányszám megvételére vállalkoztak, és a terjesztés lebonyolításában gyorsabbnak és sikeresebbnek mutatkoztak, mint az egyéni terjesztők. Igaz, az irodalmárokat, irodalompártolókat ismertsége, társadalmi presztízse révén jobban lehetett számítani módosabb olvasókra, vásárlókra is. A sikert természetesen nem lehet egyedül a terjesztők aktivitása alapján mérni, hiszen Sággy számadásai

⁸⁹ SZAJBÉLY, I. m., 77.

⁹⁰ Kisfaludy Sándor végrendelete, Sümeg, 1830. december 7. = MTAK Mikrofilmtár, 4152/I. B., régi jelzet: MTAK Kt., K 379/35, 8. f.

árnyaltan ugyan, de a befogadói oldalt mutatják, a Kisfaludy-művek korabeli recepciójának sajátos lenyomatai is lehetnek. A rendszer dichotómiáját és az olvasóközönség válogatási kedvét Kisfaludy három művének eltérő története jól érzékelteti.

*

Kisfaludy Sándor műveinek kiadását 1835-től Heckenast Gusztáv intézte. A könyvkiadás piacorientálódását és a szerzői-kiadói viszonyrendszer módosulását jelzi, hogy megállapodásukról szerződés született,⁹¹ és Heckenast a kiadás teljes körű irányítója és finanszírozója lett.

⁹¹ *Kisfaludy Sándor levelei...*, 218–221; KISFALUDY *Minden munkái*, VIII., 696–699.